

Lättläst

För ökad inkludering och stärkt demokrati

Författare:

Åsa Johansson Palmkvist,
Vetenskap & Allmänhet

**MTM vill tacka följande personer för
granskning och värdefulla synpunkter**

Linnea Carlquist, redaktör, Hegas

Jenny Edvardsson, lärare, författare och forskare

Bengt Fredrikson, journalist, 8 Sidor

Marie Hillblom, chefredaktör och ansvarig utgivare, 8 Sidor

Henny Holmqvist, förläggare, Nypon och Vilja förlag

Andreas Johansson, bibliotekarie komvux

Sarah Linton, redaktör, LL-förlaget

Anna Nordenstam, professor i litteraturvetenskap

Lena Maria Nordstrand, förlagschef, Easy Peasy Publishing

Maria O'Donnell, ansvarig för brukardialog och språkfrågor, MTM

Ingrid Olsson, språkvårdare, Isof

Christina Olin-Scheller, professor i litteraturvetenskapens
didaktik och professor i pedagogiskt arbete

Emma Oskarsson, bibliotekarie komvux

Petra Romberg, bibliotekarie folkbibliotek

Gabriella Sandström, språkvårdare, Isof

Åsa Wengelin, professor i svenska språket

Sara Wåglin, förläggare, Nypon och Vilja förlag

Upplysningar om innehållet

© Myndigheten för tillgängliga medier, 2024

Projektledning MTM: Daniel Frelén och Maria Ramdén

Text: Åsa Johansson Palmkvist, Vetenskap & Allmänhet

Foto: Apelöga

Formgivning: Pelle Isaksson

Tryck: Scandinavian Print Group

ISBN: 978-91-301-1675-1

Diarienummer: MTM 2024/315

Artikelnummer: 29100

Innehåll

Sammanfattning	5
Lättläst sammanfattning	7
Inledning	9
Vad är skillnaden på lättläst och klarspråk?	9
Vad är skillnaden på lättläst, lätt språk och lätt svenska?	11
Vad gör en text lättläst?.....	11
Många har lässvårigheter.....	12
Lässvårigheter ser olika ut.....	13
Lättläst skön- och facklitteratur	15
Lättlästa böcker på olika nivåer	15
Lättlästa böcker i olika format	15
Lättlästförlag	16
Nyheter och information	18
8 Sidor	18
Offentlig förvaltning och civilsamhället	20
Vilka förmedlar lättläst?	21
Bibliotekarier.....	21
Lärare och andra pedagoger	21
Läsombud.....	22
Högläsare	22
Anhöriga	22
Ett verktyg för stärkt demokrati	23
Vägar framåt – behov av kunskap och forskning	25
Vad är lätt att läsa i olika sammanhang och för olika grupper av läsare?.....	25
Förfining och utveckling av lättlästrekommendationer	26
Lättläst och lätt svenska – likheter och särdrag.....	26
Lättläst och lätt svenska i multimodal kommunikation.....	26
Lättläst och AI.....	27
Lättläst i skolan	27
Kunskapsförsörjning och organisation.....	27
Lättlästhistorik	29
1960-talet: Behovet av lättläst börjar uppmärksammas och definieras	29
1970-talet: Mer uppmärksamhet – och böcker skrivs direkt på lättläst	30
1980-talet: Utgivningen breddas till fler målgrupper och texttyper	30
1990–2010: Vetenskaplig förankring och kurser i att skriva och sprida lättläst.....	30
2010-talet och framåt: Statliga lättlästinsatser endast som komplement till marknadsaktörer	30
Referenser	33

Sammanfattning

Denna översikt ska ge en introduktion till lättläst, ett textformat som förenklar läsning för personer med lässvårigheter. Vi presenterar olika aspekter av lättläst och dess roll i samhället, baserat på rapporter, utredningar och facklitteratur.

Översikten beskriver bland annat följande:

- *Lättläst både överlappar och skiljer sig från klarspråk*
Både lättläst och klarspråk handlar om att göra texten lättare att läsa. Målgruppen för lättläst är primärt personer med lässvårigheter, medan klarspråk ska göra texter begripliga för de flesta. Lättlästa texter anpassas mer omfattande både språkligt och formmässigt. En lättläst text har korta och enkla ord, större text, medveten radbrytning och ofta tydliga bilder som speglar innehållet. Även innehållet i lättlästa texter är förenklat.
- *Många har lässvårigheter*
Gemensamt för dem som behöver lättläst är att de har någon form av lässvårighet. Undersökningar visar att det rör sig om en betydande andel av befolkningen. I målgruppen för lättläst finns personer med intellektuell funktionsnedsättning, neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, demens, afasi, barndomsdövhet, dyslexi eller utmattningssyndrom. Också personer som håller på att lära sig svenska kan ha nytta av lättläst. Ibland räknas även ovana eller ovilliga läsare till målgruppen.
- *Läsvårigheter ser olika ut*
Läsvårigheter kan se olika ut för olika personer. En del upplever lässvårigheter under vissa perioder, medan andra har svårt att läsa hela livet. Läsvårigheter kan innebära utmaningar kopplade till att avkoda text, hitta informationen man söker i en text, koncentrera sig, förstå eller minnas.
- *Det finns olika typer av lättlästa texter*
En stor del av lättlästutgivningen består av skön- och facklitteratur. Det finns även en svensk lättläst nyhetstidning (*8 Sidor*). Flera myndigheter och andra organisationer har också lättläst information på sina webbplatser. Utbudet av lättläst information är dock begränsat, med tanke på hur många det är som har lässvårigheter.

- *Vilka som förmedlar lättläst*
Många med lässvårigheter känner inte till lättläst eller undviker läsning på grund av dåliga erfarenheter. Därför har bibliotekarier, lärare, anhöriga och så kallade läsombud och högläsare viktiga roller i att förmedla lättläst material. Läsombud är personal inom LSS- och äldreomsorgen som främjar läsning genom att ordna biblioteksbesök och högläsningstunder. De kan även hjälpa läsare att hitta böcker som är på rätt lästlästnivå. Högläsare är privatpersoner som läser högt och skapar gemenskap kring läsning på äldreboenden och i daglig verksamhet.
- *Lättläst som ett verktyg för stärkt demokrati*
Översikten ramar in av en diskussion om hur lättläst kan fungera som ett demokratiskt verktyg. Att en stor andel av befolkningen har lässvårigheter innebär att många begränsas från att ta del av litterära skildringar och analyser av företeelser som angår dem. Idag möter vi också alla ett svårnavigerat informationslandskap med många avsändare som konkurrerar om vår uppmärksamhet. Det ställer stora krav på vår förmåga att sortera och värdera informationen. Myndigheter och andra samhällsbärande institutioner och aktörer kan också ha svårt att nå ut med sina budskap, särskilt till personer med lässvårigheter. Lättläst föreslås ha en stor potential att bidra till stärkt demokrati. Både genom tillgång till kultur i form av tillgängliga läsupplevelser och genom motståndskraft mot desinformation. Översikten lyfter centrala aspekter för att kunna realisera denna kapacitet. Ett par sådana aspekter är:
- *Mer forskning*
Utvecklingen av lättläst har till största delen byggt på beprövad erfarenhet. Att det finns en stor efterfrågan på lättläst antyder att sätten som lättläst skrivs, produceras och förmedlas på fungerar för många läsare. Men det finns få vetenskapliga studier som undersöker mer i detalj vad det är som gör texter lätta att läsa. Exempelvis behövs mer forskning om:
 - huruvida nuvarande rekommendationer för att skriva lättläst överensstämmer med vad olika målgrupper upplever som lätt att läsa
 - hur lättläst kan samverka på tillgängliga sätt med ljud, bild och rörlig bild
 - hur AI kan påverka möjligheten att producera texter som är lätta att läsa för olika målgrupper.
- *Kunskapsförsörjning och organisation*
För att säkerställa att hantverket att skriva lättläst behärskas av fler, bland annat i offentlig förvaltning, behövs en inventering av nuläget och en plan framåt. Här ingår bland annat att kartlägga befintlig kompetens inom lättläst och vilka utbildningar och utbildningsformer som erbjuds.

Vår förhoppning med den här översikten är att fler upptäcker och fördjupar sin kunskap om lättläst – ett format med potential att både ge läsare läsning och att stärka vår demokrati.

Lättläst sammanfattning

Lättläst är viktigt för att alla ska kunna vara en del av sin omvärld och förstå, njuta av och bestämma över sitt eget liv. Det är en viktig del av demokratin.

Denna text handlar om lättlästa texter. Här finns information om

- vad som gör en text lätt att läsa
- vilka som behöver lättläst och varför
- vilka typer av lättlästa texter det finns
- vem som hjälper läsare att hitta och läsa lättlästa böcker
- lättläst i framtiden.

Vad gör en text lätt att läsa?

Lättlästa texter är korta och tydliga. Bara det allra viktigaste finns med. Texterna innehåller korta, vanliga ord och korta rader och meningar. Bokstäverna är tydliga och ganska stora. Lättlästa texter har ofta bilder som hjälper läsaren att förstå texten.

Vilka behöver lättläst och varför?

Många i Sverige har svårt att läsa. Det beror ofta på en funktionsnedsättning. Den som läser kan ha svårt att förstå innehållet, koncentrera sig, minnas eller se vilket ord bokstäverna ska bli.

Vissa människor behöver lättläst hela livet.
Andra behöver det bara under en tid.
Så kan det vara för dem som håller på
att lära sig svenska språket.

Vilka typer av lättlästa texter finns det?

Det finns lättlästa

- böcker med påhittade berättelser
- böcker med fakta
- nyheter (tidningen *8 Sidor*)
- texter med information på internet.

Vem hjälper läsare att hitta och läsa lättlästa böcker?

Den som har svårt att läsa
kan även ha svårt att hitta rätt bok.
Det finns många personer
som kan hjälpa en läsare med det.

Bibliotekarier, lärare och familj är några.
Personal på dagliga verksamheter,
LSS- och äldreboenden är andra.
Läsombud har böcker och läsning
som en del av sitt jobb.

Högläsare är också viktiga
för att sprida läsglädje.
Det är personer som på sin fritid
kommer till en verksamhet för att läsa högt.

Vad behöver hända med lättläst i framtiden?

Vi behöver få ännu bättre koll på
vad som gör en text lätt att läsa.

Kanske tycker olika läsare
att olika saker förenklar läsningen?
Kanske finns det teknik som snabbt
kan göra fler texter lättlästa?

Sådana saker behöver vi undersöka.
Men framför allt behöver fler lära sig
att skriva texter som alla kan läsa och förstå.
Det är viktigt för demokratin.

Inledning

Allas rätt till kunskap och delaktighet i samhället utmanas idag av bristande läsförmåga hos delar av befolkningen. Många går miste om litterära gestaltningar och analyser av erfarenheter och företeelser som berör dem. Vi lever också i ett alltmer komplext informationslandskap, där många fler aktörer än tidigare konkurrerar om vår uppmärksamhet. Det ställer krav på myndigheter och traditionella medier att skriva tillgängliga texter, för att nå ut genom brus och motverka desinformation.

Lättläst är ett format som för många sänker trösklarna för läsning av flera sorters texter, däribland såväl skönlitteratur som informationstexter. Denna översikt handlar om hur lättläst kan bli ett kraftfullt verktyg för demokrati och ge fler tillgång till läsning på sina villkor.

Översikten riktar sig till dig som är nyfiken på och vill lära dig mer om lättläst. Du kanske arbetar som bibliotekarie, lärare eller inom omsorgen och förmedlar lättläst till läsare som en del av ditt yrke. Eller så har du kanske en roll som kommunikatör inom offentlig sektor och vill få mer kunskap om lättläst för att kunna kommunicera med målgrupper med lässvårigheter. Du kan även ha nytta av översikten om du jobbar som politiker och vill bidra till att stärka läsförmågan hos befolkningen. Liksom om du, oavsett roll, vill främja inkluderande kommunikation och en stark demokrati i samhället.

Översikten baseras på rapporter, utredningar och facklitteratur om lättläst.¹ Experter på lättlästområdet internt på Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) liksom externt har sakgranskat översikten och bidragit till innehållet.

Vad är skillnaden på lättläst och klarspråk?

Lättläst är besläktat med, och blandas ibland ihop med, klarspråk. Enligt språkvetenskapen ska språket i offentlig verksamhet vara vårdat, enkelt och begripligt. Med det avses att myndigheter, kommuner, regioner och andra offentliga verksamheter ska kommunicera på ett sätt som de avsedda mottagarna förstår, det vill säga på klarspråk.² Även lättläst går ut på att anpassa språket för att underlätta läsning

1 Alla källor listas i slutet av översikten, se "Referenser".

2 För mer om klarspråk, se Isos webbplats: www.isof.se/klarsprak.

och språkförståelse. Men anpassningarna ser delvis annorlunda ut och är ofta mer långtgående än för klarspråk.

Det finns ingen skarp gräns mellan klarspråk och lättläst. Det finns både överlappningar och särdrag, som varierar beroende på sammanhang. Grunden i klarspråk är att anpassa texten till de tänkta läsarna. Lättläst kan ses som ett komplement till klarspråk, genom att fokusera på mer specifika målgrupper. (Läs mer om målgrupperna för lättläst under "Många har lässvårigheter" på sidan 12.) Klarspråk riktar sig till läsare av offentliga texter och ska göra texten begriplig för de flesta, medan lättläst primärt vänder sig till läsare med lässvårigheter och syftar till att få texten att fungera för personer med olika språkliga begränsningar.

Lättläst skiljer sig från klarspråk även gällande ett antal användningsområden. Eftersom klarspråk har sin grund i lagkrav för offentlig förvaltning används det mest av myndigheter, kommuner och regioner. Lättläst har genom sin historia haft en vidare ambition; det har vuxit fram ur civilsamhällesinitiativ med målet att personer med funktionsnedsättningar ska kunna ta del av kultur i bred mening.³ Därmed omfattar lättläst flera olika typer av texter. En stor del av det lättlästa utbudet utgörs av skön- och facklitteratur på olika lättlästnivåer. Det finns även lättlästa nyheter och lättläst information från aktörer inom offentlig sektor, politiska partier och ideella organisationer.

Lättläst bygger på mer omfattande anpassningar av såväl språkliga som layoutmässiga aspekter av texten. En lättläst text har större text, medveten radbrytning och ofta tydliga bilder som speglar innehållet. I jämförelse med klarspråk är också innehållet i lättlästa texter mer förenklat.

Tema	Klarspråk	Lättläst
Kännetecken	Text som uppfyller språklagens krav att språket i offentlig förvaltning ska vara värdat, enkelt och begripligt. Textens innehåll och språk är anpassat till den tänkta målgruppen.	Text som är skriven med mål att vara särskilt lätt att läsa för definierade målgrupper med lässvårigheter. Avsevärda förenklingar av både språk och innehåll. Bland annat korta meningar och enkla ord.
Typ av text	Främst texter i offentlig förvaltning.	Alla sorters texter: texter i offentlig förvaltning, information, nyheter, skön- och facklitteratur.
Målgrupp	Alla läsare av offentliga texter.	Primärt läsare med lässvårigheter. Både barn och vuxna läsare.
Syfte	Att de tänkta läsarna lätt ska kunna förstå texten.	Att läsare med lässvårigheter ska kunna tillgodogöra sig information och litteratur.
Ansvarig myndighet	Institutet för språk och folkminnen (Isof).	Myndigheten för tillgängliga medier (MTM).

3 Nordenstam & Olin-Scheller (2022).

Vad är skillnaden på lättläst, lätt språk och lätt svenska?

Under senare år används allt oftare begreppen lätt språk och lätt svenska som ett komplement eller en synonym till lättläst. Medan lättläst uteslutande handlar om skriven text inkluderar begreppen lätt språk och lätt svenska ofta även talad svenska. Behovet av talad lätt svenska är naturligtvis stort, liksom behovet av forskning på vad som gör talat språk lätt att förstå. I den här översikten ligger fokus dock uteslutande på lättläst, det vill säga på skriven text.

Vad gör en text lättläst?

Det är egentligen bara läsaren själv som kan avgöra om en text är lätt att läsa eller inte. Men det finns en rad etablerade rekommendationer för hur texter bör utformas för att underlätta läsning. Eftersom få studier har undersökt vad som gör en text lätt att läsa baseras dagens råd och riktlinjer till största del på beprövad erfarenhet.⁴ En del av rekommendationerna är gemensamma för klarspråk och lättläst, såsom att använda ord som läsaren kan förväntas förstå och att använda aktiva verb med en tydlig avsändare. De språkliga råden för lättläst är dock mer långtgående än de för klarspråk. En annan skillnad är att rekommendationerna för lättläst i högre grad än för klarspråk även berör innehålls- och formmässiga aspekter. Exempel på rekommendationer för att skriva lättläst:

Språk

- Välj korta och vardagliga ord.
- Skriv korta meningar.
- Använd aktiva verb och tydliga subjekt.
- Använd gott om bindeord som ”men”, ”eller” och ”så att”.
- Undvik metaforer, inskjutna bisatser och negationer.

Innehåll

- Anpassa innehållet efter den tänkta målgruppen.
- Skriv med en rak kronologi.
- Förklara orsakssamband.
- Undvik onödig information och bihandlingar.

Form

- Ha korta rader, korta stycken och luft mellan styckena.
- Byt gärna rad där det är en naturlig paus i texten, så kallad medveten radbrytning.⁵
- Välj ett välbekant typsnitt och stor text.
- Använd punktlistor vid uppräknningar.

4 De få studier som har undersökt vad som gör en text lättläst har sällan beaktat den kontext som omger läsningen. Därmed vet vi inte om en viss textanpassning är lika lämplig för läsning i ett klassrum jämfört med läsning i hemmet eller andra miljöer. Samma sak gäller vad som uppfattas som lätt att läsa i olika textgenrer och av läsare med olika typer av lässvårigheter. Mycket tyder dock på att det som vållar problem i läsningen skiljer sig åt mellan såväl olika textgenrer som individer. Viss forskning visar till exempel att korta meningar inte nödvändigtvis gör texten mer lättläst i sakprosa. Och att ha en intellektuell funktionsnedsättning innebär andra lässvårigheter än de som läsare med dyslexi upplever.

5 MTM (2023).

Bild

- Ha bilder som stöder och förklarar texten.
- Undvik text i bilderna.
- Undvik diagram och tabeller.

Handböcker i att skriva lättläst betonar också vikten av att identifiera läsaren och sätta sig in i hans situation. Läsarens förståelse och intresse för ämnet har betydelse, för om målgruppen saknar erfarenhet eller kunskap om textens ämne krävs mer anpassningar av språket och innehållet. Läsare som är bekanta med ämnesinnehållet förstår troligtvis fler termer och resonemang som är specifika för sammanhanget.

Rekommendationerna varierar därtill något för olika typer av lättlästtexter: På informativa texter ställs det högre krav att det ska gå att förstå varje enskilt ord. Den här typen av texter läses till exempel för att kunna lösa ett problem eller för att hämta information man behöver i stunden. Konsekvenserna av att inte helt förstå hur man ska fylla i en ansökan om barnomsorg kan exempelvis i förlängningen påverka ens möjlighet att arbeta.

Läsning av skönlitteratur däremot handlar mycket om känslor, attityder och associationer, vilket gör att det kan räcka att uppfatta det mesta av handlingen för att ha behållning av berättelsen.⁶ Här handlar det om att förmedla en läsoplevelse. Det kan också utvidga ens ordförråd och läsförmåga att i skönlitteratur få möta nya begrepp, företeelser och miljöer.

Mer om att skriva lättläst

- *Skriv lättläst – En handbok för dig som vill bli förstådd* av Moa Candil och Bengt Fredrikson.
- *Vad är lättläst?* av Ingvar Lundberg och Monica Reichenberg.
- *Lättläst – Så funkar det* av Maria Sundin.
- *Begriplig text – 19 råd för att skriva begripligt* av projektet Begriplig text.

På MTM:s webbplats finns kortfattade rekommendationer för hur man skriver lättlästa texter. Där finns även rapporter och webinarier på temat, såsom *Vad är lättläst?* med Åsa Wengelin och *Så blir lättläst ännu enklare* med Stefan Johansson och Karin Forsell.

Många har lässvårigheter

Gemensamt för dem som har behov av lättläst är att de har någon form av lässvårighet som gör det utmanande att ta till sig innehållet i icke anpassade texter. Det rör sig om en betydligt större grupp än många kanske tror. Den internationella undersökningen PIAAC (Programme for International Assessment of Adult Competencies) delar in läsförmåga i fem nivåer.⁷ De svenska resultaten från 2013 visar att 13 procent av de vuxna befinner sig på nivå 1 eller lägre. Den nivån motsvarar att kunna läsa korta texter och hitta specifik information om den liknar frågan man söker svar på. Fler än 4 av 10 når inte upp till nivå 3, vilket innebär att de har svårt att skilja mellan relevant och irrelevant information samt att förstå och tillgodogöra

6 Bohman (2021), s. 545.

7 PIAAC görs i Sverige av Statistikmyndigheten SCB.

sig långa och kompakta texter. Resultaten från en ny PIAAC-undersökning kommer att presenteras under hösten 2024.

Undersökningar av ungdomars och barns läsförmåga pekar i sin tur på en negativ utveckling. PISA (Programme for International Student Assessment) undersöker 15-åringars kunskaper inom bland annat läsförståelse. I mätningen från 2022 är de svenska resultaten tillbaka på samma nivåer som 2012, då Sverige uppnådde sina hittills sämsta resultat på området. Också PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), som mäter hur kunskaperna och attityderna till läsning ser ut hos elever i årskurs fyra, visade 2021 på en försämring i svenska elevers läsförståelse jämfört med resultaten från 2016.

Att en väsentlig andel av befolkningen har lässvårigheter understryks också av de många läsfrämjande initiativ som tagits av senare års regeringar. Under 2021 tillsatte regeringen ett läsråd med fokus på läsfrämjande insatser för barn och unga. I rådet ingår representanter från skola, forskarvärlden och litteraturområdet.⁸ Det följdes 2024 av ytterligare ett råd med representanter från civilsamhället, akademien och näringslivet. Detta råd arbetar för att främja läsande och skrivande i hela befolkningen.⁹

I målgruppen för lättläst finns bland annat personer

- med intellektuell funktionsnedsättning
- med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, såsom ADHD eller autism
- med demens
- med afasi
- med dyslexi
- med utmattningssyndrom
- som håller på att lära sig svenska
- som är barndomsdöva.

Ibland räknas även ovana eller ovilliga läsare in i målgruppen för lättläst.

Läsvårigheter ser olika ut

Läsvårigheter är varken enhetliga eller statiska tillstånd. En del tampas med läsvårigheter hela livet, såsom personer med medfödda kognitiva funktionsnedsättningar. Andra har svårigheter att läsa under vissa perioder i livet. En person med stor läsvana kan exempelvis uppleva utmaningar med att läsa efter en olycka eller på grund av sjukdom. Omvänt har en person som håller på att lära sig svenska språkliga begränsningar som försvinner i takt med att hen lär sig fler svenska ord och blir bekant med de mönster som utmärker svensk grammatik.

En person kan också uppleva varierande grader av läsvårigheter i olika situationer. Extrem trötthet eller rädsla kan göra att normalt sett goda läsare får ett temporärt behov av lättläst. Och det är i regel svårare att läsa beskrivningar av något man inte är intresserad av eller har förkunskaper om än av något man tycker är spännande eller är bekant med sedan tidigare.

Svårigheter att tillgodogöra sig innehållet i texter kan därtill vara gemensamma för läsare i olika målgrupper och skilja sig åt för personer inom samma målgrupp.

8 Kulturrådet (2021).

9 Kulturdepartementet (2024).

Snarare än att fokusera på målgruppers diagnoser, funktionsnedsättningar eller specifika erfarenheter är det därför oftast mer fruktbart att fokusera på vad som inte fungerar för läsaren i hans möte med texten.

Läsvårigheter kan handla om utmaningar kopplade till att

- avkoda texten, det vill säga att koppla bokstäver till ljud och få ihop bokstäver till stavelser och ord
- hitta informationen man söker i en text
- koncentrera sig
- förstå
- minnas.

Ibland är det enbart en av dessa faktorer som försvårar en persons läsning, medan det i andra fall kan vara en kombination av två eller flera svårigheter. Även faktorer som läsarens ordförråd, läsvana och motivation påverkar läsningen.

Beroende på typ av utmaning kan olika lättlästanpassningar passa olika väl. För personer som har svårt att förstå kan konkreta texter som saknar fördjupande analyser eller beskrivningar fungera väl. Andra kan ha nytta av fördjupande innehåll med en lättläst struktur, till exempel personer med afasi.¹⁰

¹⁰ MSB (2023), s. 15.

Det är viktigt att det finns texter som lockar personer med lässvårigheter att investera tid och energi på läsningen.

Lättläst skön- och facklitteratur

En stor del av lättlästproduktionen består av lättläst litteratur. Denna litteratur utgörs både av böcker som är skrivna direkt på lättläst och av bearbetningar till lättläst av tidigare utgivna böcker, exempelvis klassiker eller populär nytgiven litteratur. Utgivningen inkluderar både facklitteratur och olika genrer av skönlitteratur för barn, ungdomar och vuxna.

För läsare med lässvårigheter kan välskriven lättläst litteratur erbjuda värdefulla möjligheter att utveckla ett läsintresse. Att ha svårt att läsa innebär att läsning kräver mycket arbete. Det är viktigt att det finns texter som lockar personer med lässvårigheter att investera tid och energi på läsningen. Bra lättläst litteratur är alltså inte bara lätt att läsa utan väcker läslust också genom kvaliteter som rör till exempel stilistik och intrig.

Lättlästa böcker på olika nivåer

Majoriteten av förlagen som specialiserar sig på lättläst ger ut litteratur på olika lättlästnivåer, för att möta behoven hos läsare med olika god läsförmåga. Dessa nivåer definieras och graderas på olika sätt av förlagen, men gemensamt är att de går från mycket lättlästa texter till mer avancerade. Den lägsta nivån brukar ha mycket lite text på varje sida, enkla ord, korta meningar och rikligt med bilder, medan de högre nivåerna kan inkludera texter som är lite längre, har svårare ord och längre meningar. Vissa nivåindelningar tar också fasta på hur konkret eller abstrakt temat i boken är. Förmedlare framför ofta önskemål om gemensamma lättlästnivåer för alla förlag, vilket skulle underlätta deras arbete.

Lättlästa böcker i olika format

Liksom övriga böcker på marknaden ges lättlästa böcker ut i olika format. Utöver i tryckt form finns många titlar även som ljudböcker och e-böcker. Böckerna går att

köpa i nätbokhandeln och flera förlag har direktförsäljning från sina webbplatser. Böckerna går ofta att låna från folk- och skolbibliotek och att streama från kommersiella streamingtjänster. Personer som har en funktionsnedsättning som gör att de har svårt att läsa tryckt text kan få ett konto hos det digitala biblioteket Legimus, som tillhandahåller talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker, bland annat på lättläst.

Lättlästförlag

Det finns flera förlag som är specialiserade på lättläst litteratur, varav majoriteten fokuserar på böcker som riktar sig till barn och unga. Två förlag vänder sig till unga vuxna och vuxna läsare: Bokförlaget Vilja samt LL-förlaget. LL-förlaget är sedan 2015 en del av MTM och har som uppdrag att ge ut och distribuera lättläst litteratur till de målgrupper som de kommersiella förlagen inte fullt ut tillgodoser behoven för. Det rör sig om läsare med intellektuell funktionsnedsättning, neuropsykiatriska funktionsnedsättningar eller demens samt läsare som är nya för svenska språket.

Utöver skön- och facklitteratur tillhandahåller flera av lättlästförlagen studiematerial och handledningar som kan användas som ett komplement till läsningen. Det kan röra sig om ordlistor, skrivuppgifter, grammatikövningar och liknande. Men framför allt om frågor att diskutera i klassrum, bokcirklar eller inom omsorgen. Syftet med studiematerialen kan vara flera, däribland att läsaren ska utveckla en djupare förståelse för texten och förbättra förståelsen av sig själv och andra. Genom textsamtal kan läsaren också öva på att göra sin röst hörd och i förlängningen bidra till ett demokratiskt samhälle. Att ge läsarna en läsoplevelse och läsgemenskap är minst lika viktigt som att ge tillfälle att öva de mer tekniska aspekterna av läsning.

Några förlag som är specialiserade på lättläst litteratur

- **Argasso**
Ger framför allt ut lättlästa böcker för barn och ungdomar.
Fokus ligger på skönlitteratur, främst översatt.
- **Hegas**
Ger ut lättläst skön- och facklitteratur för barn och ungdomar.
Både nyskrivna verk och bearbetningar.
- **LL-förlaget**
Ger ut lättläst skön- och facklitteratur för unga vuxna och vuxna.
Endast nyskrivna verk.
- **Nypon**
Ger ut lättläst skön- och facklitteratur för barn och ungdomar.
Både nyskrivna verk och bearbetningar.
- **Vilja**
Ger ut lättläst skön- och facklitteratur för unga vuxna och vuxna.
Både nyskrivna verk och bearbetningar.

Många textproducenter skulle nå fler om informationen även fanns på lättläst.

Nyheter och information

I jämförelse med utbudet av lättlästa böcker är tillgången på andra texter på lättläst mer begränsad. Det finns i dagsläget en svensk lättläst nyhetstidning samt lättläst information på flera myndigheters och andra organisationers webbplatser eller som bilagor i medlemstidningar.¹¹ Men med tanke på hur många det är som har lässvårigheter skulle många textproducenter nå fler om en större andel av den information vi möter i vardagen även fanns tillgänglig på lättläst.

8 Sidor

Sedan 1984 finns tidningen *8 Sidor*, som erbjuder lättlästa nyheter om händelser i Sverige och världen. Nyhetstidningen är åtta sidor lång och publiceras en gång i veckan i tryckt format och uppdateras alla vardagar på webbplatsen. Tidningen finns även i en ljudversion och som punktskrift.

Förutom att rapportera om aktuella händelser erbjuder *8 Sidor* förklaringar och bakgrundsinformation. *8 Sidor* står även bakom sidan *Alla väljare*, som ger fördjupad information om hur demokratin är organiserad i Sverige, det svenska valsystemet och om aktuell politik. Det finns möjlighet för läsare att mejla sina frågor om politik och det finns ett öppet kommentarfält till alla nyheter för att främja debatt.

I likhet med den lättlästa litteraturen har *8 Sidor*s läsekrets breddats genom åren. När tidningen grundades vände den sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning. Men idag läser även många andra den lättlästa tidningen, såsom skol elever, ovana läsare och personer som håller på att lära sig svenska.

Både *8 Sidor* och *Alla väljare* erhåller statlig finansiering via MTM, men har en oberoende ställning, en ansvarig utgivare och följer de pressetiska reglerna.

¹¹ Lättläst information publiceras ibland under rubriker som "på lätt språk" eller "lätt svenska".

Offentlig förvaltning och civilsamhället

Från slutet av 1990-talet till mitten av 2010-talet verkade Centrum för lättläst och LL-tjänsten som var delvis statligt finansierade. På uppdrag från olika verksamheter bearbetade de texter till lättlästa versioner. Centrum för lättläst arrangerade också utbildningar i att skriva lättläst. Målgruppen för denna verksamhet var främst offentlig sektor.

Som ett resultat av lättlästutredningen, SOU 2013:58, integrerades den övervägande delen av Centrum för lättläst i MTM. LL-tjänsten lades dock ner eftersom en offentlig myndighet inte bör bedriva konsultverksamhet, då detta skulle kunna snedvrída konkurrensen gentemot privata aktörer på marknaden.

För närvarande ges kurser i att skriva lättläst av ett fåtal företag och lättläst behandlas kortfattat i några utbildningar. Tjänster för att producera lättläst innehåll och bearbeta befintlig information till lättläst erbjuds av ett mindre antal språkkonsultfirmor. Det är angeläget att kartlägga både utbud och behov av skribenter med lättlästkompetens för att lättläst ska kunna fungera som ett demokratiskt verktyg.

MTM:s roll vad gäller lättläst är inte helt jämförbar med den som Institutet för språk och folkminnen, Isof, har för klarspråk. Isof ska enligt sin instruktion följa och utvärdera klarspråksarbetet inom den offentliga förvaltningen. Inget motsvarande uppdrag finns för MTM och lättläst. MTM:s ansvar för formatet lättläst är mer generellt formulerat i myndighetens instruktion.¹² Som en konsekvens av att LL-tjänsten lades ner har MTM fokuserat på uppdragen kring nyhetsförmedling på lättläst och den utgivning av lättlästa böcker som enligt dess instruktion ska komplettera övriga lättlästförlags utgivning.

¹² Förordning (2010:769) med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier.

Användningen av lättläst i undervisningen har ökat i takt med att fler lärare fått erfarenhet av formatet.

Vilka förmedlar lättläst?

Personer med lässvårigheter känner inte alltid till lättläst som textformat och alla har inte heller översikt över lättlästutbudet. Dåliga erfarenheter av läsning kan också göra att man undviker litteratur och texter över huvud taget, eftersom man tror att man inte kommer kunna ha någon glädje eller nytta av dem. Många kan därför behöva hjälp med att upptäcka såväl lättlästformatet i sig som specifika lättlästa böcker och texter som passar deras intressen och läsförmåga. En del är också beroende av att någon högläser lättlästa texter för dem för att kunna tillgodogöra sig innehållet. Andra kan behöva öva upp sin läsvana genom att läsa tillsammans med en mer van läsare.

Det finns flera yrkesgrupper och privatpersoner som möter människor i målgruppen för lättläst och som fungerar som förmedlare av formatet.

Bibliotekarier

Uppdraget för bibliotekarier på skol- och folkbibliotek innefattar att förse låntagare med tillgängliga och alternativa textformat.¹³ Bibliotekslagen pekar ut läsare med läsnedsättningar som en prioriterad målgrupp. Statliga insatser för lättläst och andra alternativa textformat har också sedan länge inkluderat fortbildning riktad till bibliotekarier. Många bibliotekarier har därmed god kunskap om såväl lättlästnivåer som om förlagens utgivning.

Lärare och andra pedagoger

Även lärare och andra pedagoger är viktiga förmedlare av lättläst. Under det tidiga 2000-talet började allt fler skolbarn och vuxna i SFI-utbildning att läsa lättläst. I samband med det satsades statliga medel på informationsinsatser om hur lärare kan använda lättlästa böcker och 8 *Sidor* i klassrummet. Somliga lärare uttryckte initialt farhågor om att lättläst skulle begränsa ordförrådet hos eleverna och argu-

¹³ Bohman (2021), s. 541.

menterade för att lättläst inte var god litteratur. Denna diskussion är fortfarande aktuell.¹⁴ Farhågorna gällde också att lättläst skulle vara ett format som även goda läsare i skolan skulle välja, vilket skulle kunna hämma deras läsutveckling. Men i takt med att allt fler lärare fått egen erfarenhet av lättlästa böcker och 8 *Sidor* har lättläst vunnit bred acceptans inom yrkesgruppen, och användningen av lättläst i undervisningen har ökat. Idag nyttjas lättläst material i en majoritet av de svenska grundskolorna, liksom i många vuxenutbildningar, som till exempel svenska som andraspråksundervisning.¹⁵

Läsombud

Viktiga förmedlare av lättläst är även de så kallade läsombuden. De utgörs av ordinarie personal inom LSS- och äldreomsorgen som i sin tjänst arbetar med att stötta läsning. Det kan handla om att ordna biblioteksbesök eller högläsningstunder på sin arbetsplats. Men också om att hitta för läsaren rätt form av läsning, exempelvis talböcker eller just lättlästa böcker och nyheter. Kortare läsombudsutbildningar erbjuds i dagsläget bland annat av studieförbund. Under hösten 2024 kommer Kungliga bibliotekets digitala lärplattform Digiteket i samverkan med MTM att lansera en digital utbildning för läsombud.

Högläsare

Så kallade högläsare har en betydelsefull roll för individer som har lässvårigheter på grund av demens eller intellektuell funktionsnedsättning. Högläsarna är privatpersoner som efter en kortare utbildning på volontärbasis håller lässtunder på äldreboenden och i daglig verksamhet. Högläsarnas huvudsakliga roll är att skapa gemenskap och ett socialt sammanhang kring läsning. De har också en viktig uppgift i att identifiera texter som passar individerna de läser för, till exempel lättlästa böcker eller nyheter. Högläsningstillfällena kan också öppna upp ett intresse för egen läsning av lättlästa böcker och nyheter hos personerna som deltar.

Anhöriga

Slutligen fungerar många föräldrar och andra anhöriga till personer med lässvårigheter som länkar till lättläst. Anhöriga kan vara väl insatta såväl i de specifika läsutmaningar som individen har som i vilka teman som kan vara intressanta för hen att läsa om. Med kunskap om lättlästformatet och olika lättlästproducenter kan anhöriga ge bra vägledning.

14 Nordenstam & Olin-Scheller (2022).

15 Bohman (2021), s. 540.

Lättläst kan bidra till att öka delaktigheten i samhället och skapa motståndskraft mot desinformation.

Ett verktyg för stärkt demokrati

Som vi har nämnt i den här översikten har en stor andel av befolkningen lässvårigheter. Det innebär att de inte kan ta till sig information på det sätt den presenteras i icke anpassade texter. Lättläst kan vara ett viktigt stöd för dessa personer. För en del är lättläst ett verktyg för att träna upp läsförmågan så pass mycket att man på sikt kan läsa icke anpassade texter. Andra har behov av lättläst hela livet.

Även om utbudet av lättläst vuxit mycket sedan de första lättlästa böckerna skrevs för över 50 år sedan finns det behov av fler lättlästa texter. I jämförelse med bokutgivningen i stort är utbudet av lättläst litteratur fortfarande begränsat, särskilt på vuxensidan. Det gör att många går miste om gestaltningar, beskrivningar, analyser och diskussioner av erfarenheter och företeelser som berör dem.

Ett betydande problem är även bristen på lättlästa versioner av den information vi förväntas ta del av i vår vardag. Att inte kunna tillgodogöra sig beslut och råd från myndigheter, uppmaningar från sin bank eller information från sina barns skola innebär ett stort hinder för individen. Det medför också risker på samhällsnivå. Vi omges idag av ett svårnavigerat informationslandskap, med en stor mängd producenter och informationskanaler som konkurrerar om vår uppmärksamhet. Det finns många sätt att söka och nå av information, både via text och ljud- och videobaserade streamingtjänster. Det ställer höga krav på vår förmåga till källkritik, eftersom långt ifrån all information är tillförlitlig. När myndigheter och andra institutioner och organisationer inte når personer med lässvårigheter ökar alltså risken för att desinformation får fäste.

Lättläst har en viktig roll att fylla. Det kan möjliggöra för fler att ta del av kultur genom läsoplevelser, vilket också öppnar upp för förståelser av och inkludering i olika sammanhang. Lättläst kan även hjälpa samhällsbärande institutioner och aktörer att nå ut med sina budskap till fler. Sammantaget kan lättläst alltså bidra till att öka delaktigheten i samhället och skapa motståndskraft mot desinformation. Lättläst kan med andra ord bli ett verktyg för att stärka vår demokrati.

För att potentialen med lättläst ska realiseras krävs åtgärder och engagemang från olika aktörer.

Vägar framåt – behov av kunskap och forskning

Utvecklingen av lättläst har till största delen byggts på beprövad erfarenhet. Att det finns en stor efterfrågan på lättläst antyder att sätten som lättläst skrivs, produceras och förmedlas på fungerar för många läsare. Men det finns få vetenskapliga studier som undersöker om lättlästa texter verkligen är lätta att läsa.¹⁶

Det finns också olika uppfattningar både om vad som påverkar hur lätt en text är att läsa och om hur lättläst litteratur påverkar läsoplevelse och läsutveckling.¹⁷ Olika målgrupper för lättläst litteratur kan därtill ha skilda och ibland motstridiga behov. En läsare med demens kan till exempel vara hjälpt av att information upprepas, vilket läsare som håller på att lära sig svenska oftast inte har samma behov av.

För att potentialen med lättläst ska realiseras krävs det åtgärder och engagemang från olika aktörer. Nedan följer några centrala aspekter att beakta, undersöka och beforska för att lättläst ska kunna bli ett effektivt redskap för ökad inkludering och delaktighet i samhället.

Vad är lätt att läsa i olika sammanhang och för olika grupper av läsare?

På vilka sätt skiljer sig behoven av anpassningar för olika typer av texter och i olika situationer? Hur skiljer sig behoven mellan personer som har svårt att hitta information i en text, avkoda texten, koncentrera sig, förstå respektive minnas? Det behövs bland annat systematiska studier som undersöker hur olika målgrupper

¹⁶ Nordenstam & Olin-Scheller (2022), s. 11.

¹⁷ Ibid.

upplever olika aspekter av lättläst.¹⁸ Bör lättläst utformas på olika sätt beroende på läsarens modersmål för att underlätta för dem som håller på att lära sig svenska? Påverkar till exempel tidigare erfarenhet av läsriktning, ordföljd och uttal hur läsare kan tillgodogöra sig texten?

Förfining och utveckling av lättlästrekommandationer

Den samlade beprövade erfarenheten av lättläst har resulterat i vedertagna rekommendationer för hur man skriver lättläst. En av rekommendationerna säger att frasanpassat radfall, eller medveten radbrytning, underlättar läsningen av lättläst text. Att det faktiskt förhåller sig så antydde en undersökning från 2023, initierad av MTM.¹⁹ Fler av rekommendationerna bör beforskas för att antingen ge mer robust grund eller för att utvecklas vidare. Kanske bör även rekommendationerna kompletteras med nya råd till skribenter. Går det till exempel att säga om ett ord som kan skrivas ihop och isär är enklast att läsa på det ena eller andra sättet?

Lättläst och lätt svenska – likheter och särdrag

Information som är lätt att förstå och ta till sig kommuniceras naturligtvis inte bara som skriven text utan även som talat språk. I vilken utsträckning är rekommendationerna för att skriva lättläst tillämpbara för talad lätt svenska? I vilka avseenden är rekommendationerna i stället unika för skrivet respektive talat språk?

Lättläst och lätt svenska i multimodal kommunikation

Idag består information i allt större utsträckning av en kombination av komponenterna text, ljud, bild och rörlig bild. En digital lärplattform innehåller till exempel ofta interaktiva inslag och kombinerar rörlig bild, text och bilder. Läsare exponeras ofta för fler komponenter än text och tal även i kommunikation med till exempel myndigheter. Frågeställningar som kan vara intressanta att undersöka är exempelvis:

- Hur samverkar lättläst och lätt svenska på mest tillgängliga sätt i kombination med ljud, bild och rörlig bild?
- Hur ska bilder utformas för att vara lätta att tolka och fungera väl som ett stöd för texten? Upplever läsare grafiska romaner som lättlästa?
- Under senare år har formatförskjutningen i bokbranschen från text till ljud varit dramatisk. Hur ser läspraktiken av skönlitteratur ut för olika grupper av lättlästläsare? Vilka föredrar att läsa tryckt text, vilka föredrar att lyssningsläsa? Varför?

18 På senare år har det gjorts enstaka studier av hur texter kan anpassas till personer med olika typer av lässvårigheter. Ett svenskt exempel är det mångdisciplinära projektet TextAD (Text Adaption for Increased Reading Comprehension) med forskare från Institutionen för beteendevetenskap och lärande samt Institutionen för datavetenskap vid Linköpings universitet (se Rennes (2022), Monsen & Jönsson (2021), Rennes & Jönsson (2021), Holmer & Jönsson (2020)). Projektet undersöker hur elever med dyslexi, elever med intellektuell funktionsnedsättning respektive typiska läsare förstår faktatexter. Målet är dels att identifiera vad det är i texterna som gör det svårt för människor att läsa dem, dels att ta fram digitala verktyg som automatiskt anpassar texten till personer med olika lässvårigheter. För en populärvetenskaplig beskrivning av projektet, se Isaksson (2021).

19 MTM (2023).

Lättläst och AI

AI-genererade lättlästa sammanfattningar skulle kunna vara ett kraftfullt verktyg för mer tillgänglig information. Idag kan AI-tjänster sammanfatta, förenkla och förklara texter. Men hur tränas en språkmodell för att skriva lättlästa texter av god kvalitet? Och hur bör AI-genererade lättlästa texter utvärderas? Skulle AI även kunna lära sig att producera lättlästa texter på olika nivåer och för olika målgrupper och sammanhang? Hur ett sådant verktyg skulle utformas för att vara användarvänligt är ytterligare en fråga att undersöka.

Lättläst i skolan

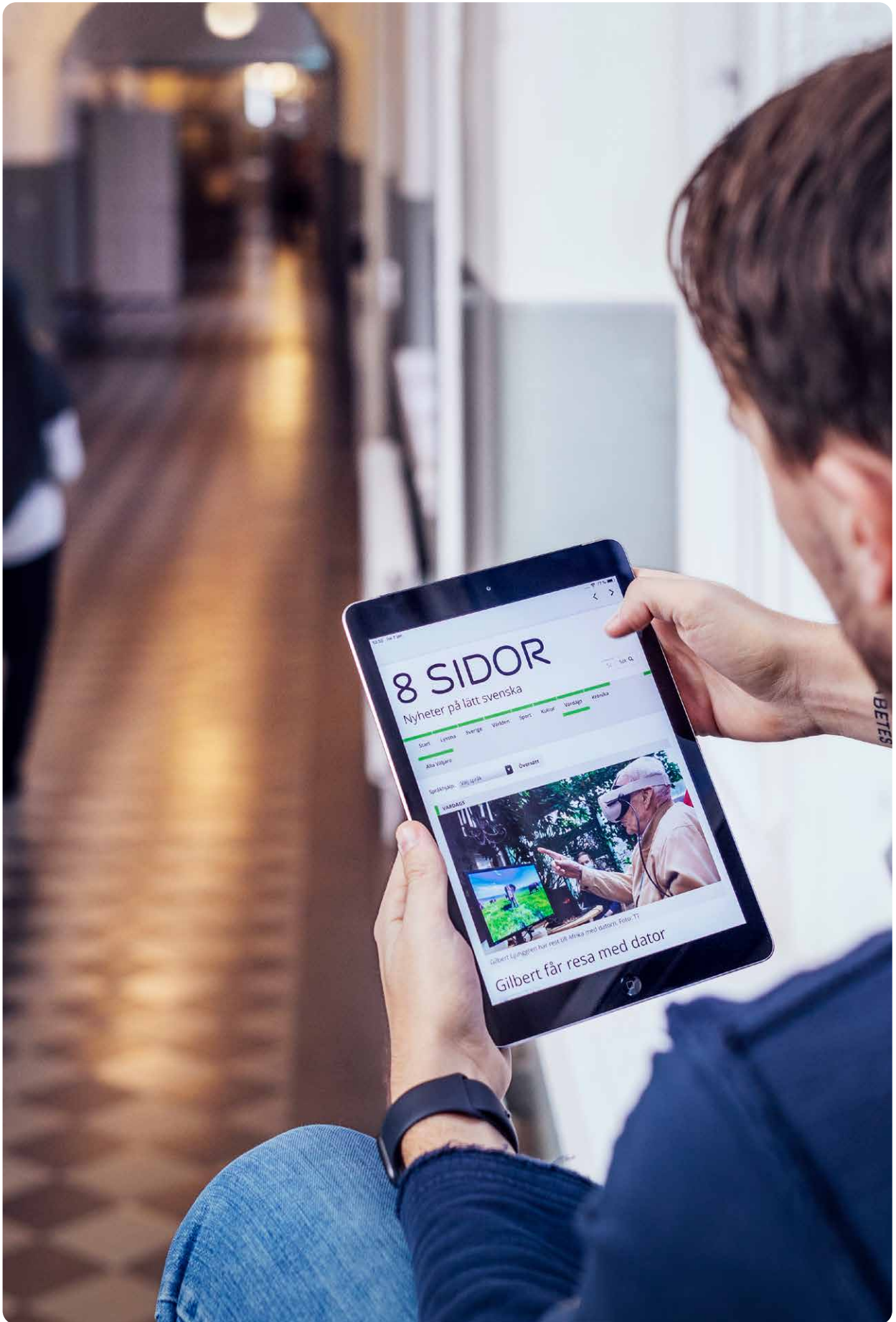
Vem läser lättläst i skolan och hur påverkas elevernas läsförmåga och läsutveckling av formatet? Många digitala läromedel har en originalversion och en mer lättläst version. Påverkar valet av version elevernas förståelse för ämnesinnehållet och elevernas läsförmåga?

Fungerar lättläst som format som ett gott alternativ för elever som saknar läsmotivation men som inte har en läsnedsättning? I vilken mån fungerar lättläst (för dessa och andra läsare) som en bro över till mer avancerade texter?

Kunskapsförsörjning och organisation

Hur och vem lär ut färdigheten att skriva lättläst text? På vilka lärosäten och i vilka utbildningar och utbildningsformer? Här behövs en inventering av nuläget och en plan framåt för att säkerställa att hantverket att skriva lättläst behärskas av fler, bland annat i offentlig förvaltning. För att lättläst ska fungera som ett demokratiskt verktyg är det viktigt att det finns både forskning om lättläst och kompetens att skriva det. En kartläggning skulle även bidra med värdefull kunskap till MTM som kunskapscentrum för tillgänglig läsning.

MTM har kunskap om läsare som möter läshinder och på olika sätt behöver stöd i sitt läsande. Men det finns ett stort behov av att undersöka lättläst i offentlig förvaltning. Vi behöver större kunskap om i vilken omfattning lättlästa texter produceras, vilken kvalitet de håller och hur texterna uppfattas av läsare.

Lättläst har gått från att vara en smal kategori av böcker som riktar sig till specifika grupper av vuxna, till ett format som lockar en bred grupp läsare.

Lättlästhistorik

Lättläst har en relativt lång historia. Idén med *easy to read*, som det kallas i den anglosaxiska världen, kan spåras ända tillbaka till 1930-talet.²⁰ Men hur framväxten av lättläst sett ut varierar mellan olika länder. Sverige var tidigt ute med många lättlästaktiviteter. Här börjar historien i slutet av 1960-talet.²¹

1960-talet: Behovet av lättläst börjar uppmärksammas och definieras

Utvecklingen av lättläst i Sverige tar fart i en tid då frågor om jämlikhet står högt på agendan i samhället. Den dåvarande funktionshinderrörelsen uppmärksammar att många läsare med funktionsnedsättningar exkluderas från delar av det allmänna kulturutbudet. De får gehör Skolöverstyrelsen, dåvarande myndigheten för skolfrågor, som lyfter att läsare inte utgör en homogen grupp och att vissa behöver lättlästa texter.²² Målgruppen vid denna tid är främst döva och personer med intellektuell funktionsnedsättning. En central idé är att läsare med dessa funktionsnedsättningar inte ska vara hänvisade till litteratur för barn, utan kunna läsa om teman och områden som berör en vuxen publik.

Skolöverstyrelsen tillsätter en särskild arbetsgrupp som får i uppdrag att definiera vad som kännetecknar en lättläst bok och främja utgivningen av lättläst litteratur. Gruppen kallas LL-gruppen (där LL står för lättläst). Med statsbidrag börjar LL-gruppen ge ut lättlästa bearbetningar av faktaböcker och skönlitteratur i samarbete med förlag. De har även bokombud runt om i landet, som arbetar med att öka läsningen av lättläst.

20 Nordenstam & Olin-Scheller (2022), s. 18.

21 Lindholm & Vanhatalo (2021), s. 13.

22 Nordenstam & Olin-Scheller (2022), s. 16–17.

1970-talet: Mer uppmärksamhet – och böcker skrivs direkt på lättläst

Uppmärksamheten och utgivningen av lättläst fortsätter det kommande decenniet. Under 1970-talet kommer flera statliga utredningar som lyfter fram behovet av formatet. Vid sidan av bearbetade böcker börjar det också ges ut litteratur som skrivits direkt på lättläst. Det ges ut ungefär 20 titlar per år under denna period. Handikapputredningen från 1976 trycker på att utgivningen borde öka till minst det dubbla. Mot slutet av decenniet höjs också röster för att lättlästutgivningen även bör inkludera litteratur för barn med funktionsnedsättningar, men statliga medel fortsätter att gå till lättlästa böcker för vuxna.

1980-talet: Utgivningen breddas till fler målgrupper och texttyper

Under 1980-talet breddas utgivningen markant. Två specialpedagoger startar bokförlaget Hegas för elever med särskilda behov. Handikapputredningen och Riksförbundet FUB uppmärksammar behovet av lättlästa nyheter. Därefter grundas den partipolitiskt obundna tidningen *8 Sidor*, som finansieras med en kombination av statliga medel och prenumerationsintäkter. Under detta decennium bildas även LL-stiftelsen (Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur) som LL-gruppens arbete med lättlästa böcker snart blir en del av. Vid den här tiden finns det totalt 220 lättlästa titlar utgivna i Sverige.

1990–2010: Vetenskaplig förankring och kurser i att skriva och sprida lättläst

I början av 1990-talet grundas LL-förlaget som samarbetar med FUB, Studieförbundet vuxenskolan och LL-stiftelsen kring utbildningar för personer som vill bli läsombud. Läsombuden har kontakt med målgrupperna i sitt yrke och hjälper till att sprida den lättlästa litteraturen.

LL-stiftelsen byter senare namn till Centrum för lättläst. I och med det breddas verksamheten till att också främja forskning om lättläst. Forskare inom språk och läsning knyts till centret genom inrättandet av ett vetenskapligt råd.

Omkring millennieskiftet startar Centrum för lättläst LL-tjänsten som bland annat driver frågan om vikten av lättläst samhällsinformation. LL-tjänsten erbjuder även kurser i att skriva lättläst och tar sig an uppdrag att skriva och bearbeta informationstexter för myndigheter, kommuner och regioner.

Under 00-talet grundas ett par nya förlag: Argasso, som fokuserar på lättläst litteratur för barn och unga, och Nypon förlag, vars bokutgivning initialt omfattar alla åldersgrupper. Allt fler får upp ögonen för lättläst.

2010-talet och framåt: Statliga lättlästinsatser endast som komplement till marknadsaktörer

Centrum för lättläst utökar snart sin målgrupp till att inkludera fler än vuxna med intellektuell funktionsnedsättning och barndomsdöva. För att nå ut till läsarna utvecklas också arbetet med läsombud. Stiftelsen utbildar och uppmuntrar även frivilliga högläsare att läsa högt för personer i behov av lättläst på till exempel LSS- och vårdboenden.

En bit in på 2010-talet tillsätts en utredning som ska se över statens arbete med och ansvar för lättläst. I linje med utredningens förslag inriktas de statliga insatserna på lättlästområdet snart specifikt mot de läsare som marknaden inte anses

tillgodose behoven för. Det handlar främst om personer med nedsatt läsförmåga på grund av funktionsnedsättning. En annan följd av utredningen är att alla statens insatser för att göra texter tillgängliga för människor med funktionsnedsättning samordnas under en och samma myndighet, MTM. I och med detta blir LL-förlaget och nyhetstidningen *8 Sidor* en del av MTM och Centrum för lättläst avvecklas. Även LL-tjänsten läggs ner för att inte konkurrera med privata aktörer. MTM arbetar dock fortsatt brett med att främja tillgänglig läsning och sprida kunskapen om lättläst.

Under 2010-talet och början av 2020-talet växer lättläst kraftigt och får en delvis ny prägel. Förlaget Nypon grundar dotterförlaget Vilja som ger ut lättläst litteratur för unga vuxna och vuxna. I samband med flyktingvågen 2015 börjar de ge ut mer litteratur riktad till personer som är nya i Sverige. Fem år senare köps de upp av Studentlitteratur. I samma veva startar Bonnierförlagen bokförlaget Hedvig som ger ut skön- och facklitteratur för barn, unga vuxna och vuxna. Även Hedvig köps efter ett par år upp av Studentlitteratur.

Lättläst har alltså sedan 1960-talet gått från att vara en smal kategori av böcker som riktar sig till specifika grupper av vuxna, till att vara ett format som lockar en bred grupp läsare i olika åldrar, med olika förutsättningar och erfarenheter. Utgivning och distribution av lättläst har under åren i sin tur förskjutits från en ensam statligt finansierad stiftelse till att flera kommersiella förlag etablerat sig och har en betydande närvaro på bokmarknaden.²³ Samtidigt fyller LL-förlaget en fortsatt viktig roll genom att ge ut böcker för de minsta målgrupperna där den kommersiella potentialen saknas.

23 Nordenstam & Olin-Scheller (2022), s. 40.

Referenser

Begriplig text (2019). *19 råd för att skriva begripligt*. Dyslexiförbundet.
<https://begripligtext.se/19-raden/> (hämtad 20 augusti 2024).

Bohman, U. (2021). Easy Languages in Sweden, i Lindholm, D. & Vanhatalo, U. (red.) *Handbook of Easy Languages in Europe*, s. 527–568. Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Litteratur.

Candil, M. & Fredrikson, B. (2022). *Skriv lättläst – En handbok för dig som vill bli förstådd*. LL-förlaget.

Forsberg, C. (2012). *Myndigheten, texten och läsaren: Myndighetsinformation i lättläst version* [magisteruppsats, Malmö högskola, Lärande och samhälle].
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1498582/FULLTEXT01.pdf>
(hämtad 23 april 2024).

Holmer, D. & Jönsson, A. (2020). Comparing the performance of various Swedish BERT models for classification. *Proceedings of the Eighth Swedish Language Technology Conference (SLTC)*, 25–27 November 2020. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:s-e:liu:diva-173573> (hämtad 23 augusti 2024).

Isaksson, D. (2021). *AI skapar texter för personer med lässvårigheter*. Linköpings universitet. <https://liu.se/nyhet/ai-skapar-texter-for-personer-med-lassvarigheter> (hämtad 10 september 2024)

Kulturdepartementet (2024). *Ett läsande land – Kraftsamling för Sverige som bildnings- och kunskapsnation* [pressmeddelande]. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/03/ett-lasande-land-kraftsamling-for-sverige-som-bildnings-och-kunskapsnation/> (hämtad 20 maj 2024).

Kulturrådet (2021). *Nytt läsråd inrättas på Kulturrådet* [pressmeddelande].
<https://www.kulturradet.se/nyheter/2021/nytt-lasrad-inrattas-pa-kulturradet/>
(hämtad 20 maj 2024).

Lindholm, C. & Vanhatalo, U. (2021). Introduction, i Lindholm, D & Vanhatalo, U (red.) *Handbook of Easy Languages in Europe*, s. 11–26. Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Litteratur.

Lundberg, I. & Reichenberg, M. (2008). *Vad är lättläst?* Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Monsen, J. & Jönsson, A. (2021). A method for building non-English corpora for abstractive text summarization. *Proceedings of the CLARIN Annual Conference 2021*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-184612> (hämtad 23 augusti 2024).

MSB (2023). *Vägledning Tillgänglig samhällsinformation* (Publikationsnr MSB2168 – februari 2023). Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).

MTM (2023). *Frasanpassat radfall: Gör det lättlästa texter lättare att läsa och förstå?* (Diarienumr MTM 202-539). Myndigheten för tillgängliga medier (MTM).

Nordenstam, A. & Olin-Scheller, C. (2022). *Lättläst – Bokmarknad, ungdomslitteratur, skola*. Gidlunds förlag.

Rennes, E. (2022). *Automatic Adaptation of Swedish Text for Increased Inclusion* (doktorsavhandling). Linköping University Electronic Press. <https://doi.org/10.3384/9789179292706>

Rennes, E. & Jönsson, A. (2021). Synonym Replacement based on a Study of Basic-level Nouns in Swedish Texts of Different Complexity. *Proceedings of the 23rd Nordic Conference on Computational Linguistics (NoDaLiDa)*, May 31-June 2, 2021., 259–267. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-180197> (hämtad 23 augusti 2024).

Sundin, M. (2007). *Lättläst: Så funkar det*. Elanders.

Tattersall Wallin, E. (2021). Reading by listening: conceptualising audiobook practices in the age of streaming subscription services. *Journal of Documentation*, 77(2), 432–448.

Wengelin, Å. (2023). *I huvudet på en lättlästförfattare och två lättlästredaktörer* (MTM rapport diarienummer MTM 2021/141). Myndigheten för tillgängliga medier.

Lättläst

För ökad inkludering och stärkt demokrati

Lättläst är ett anpassat textformat som för många sänker trösklarna till läsning och gör det möjligt för fler att ta del av litteratur och olika typer av information. Denna översikt ger en introduktion till lättläst och dess betydelse för individen och samhället.

Översikten vänder sig till dig som är nyfiken på och vill lära dig mer om lättläst. Du kanske arbetar som bibliotekarie, lärare eller inom omsorgen och förmedlar lättläst till läsare som en del av ditt yrke. Eller så har du kanske en roll som kommunikatör inom offentlig sektor och vill få mer kunskap om lättläst för att kunna kommunicera med målgrupper med lässvårigheter. Du kan även ha nytta av översikten om du jobbar som politiker och vill bidra till att stärka läsförmågan hos befolkningen. Liksom om du, oavsett roll, vill främja inkluderande kommunikation och ett jämlikt samhälle.

Med stöd av forskning, rapporter och expertråd beskriver översikten hur lättläst kan möta behoven hos personer med olika typer av lässvårigheter och bli ett verktyg för en stärkt demokrati.

